

Адишбек кызы Гүлжан, Женалиева Замира Аралбековна
ПЕДАГОГДОРГО КӨП ТИЛДҮҮЛҮКТҮ ҮЙРӨТҮҮНҮН МЕТОДИКАСЫ
Адишбек кызы Гүлжан , Женалиева Замира Аралбековна
МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ ПЕДАГОГОВ МНОГОЯЗЫЧИЮ
Adishbek kyzy Gulzhan,Zhenalievа Zamira Aralbekovna
METHODOLOGY OF TEACHING MULTILINGUALISM TO EDUCATORS

УДК 37.091.4

Аннотация: Учурда дүйнө жүзүндөгү билим берүү системасында көп тилдүүлүк (полилингвизм), эки тилдүүлүк (билингвизм) кеңири мааниге ээ болууда. Кыргызстан сыяктуу көп улуттуу жана көп маданияттуу өлкөлөрдө бул маселе өзгөчө актуалдуу. Бул изилдөө педагогдорго көп тилдүүлүктү үйрөтүүнүн методикасын кеңири, терең талдоого арналган. Илимий иште полилингвизм менен билингвизмдин негизги түшүнүктөрү, алардын айырмачылыктары жана билим берүүдө колдонулушу каралат. Айрыкча мугалимдерди көп тилдүү билим берүү чөйрөсүндө иштөөгө даярдоо процессинде колдонулуучу негизги методдор кеңири сүрөттөлөт. Аларга төмөнкүлөр кирет: **Иммерсия методу (толук чөмүлүү)** – тилди табигый чөйрөдө, окуу процессине толук интеграциялоо жолу менен үйрөтүү. **Коммуникативдик ыкма** – тилди баарлашуу куралы катары колдонуп, жандуу сүйлөө, түшүнүү жана жооп кайтаруу көндүмдөрү. **Салыштырма лингвистикалык метод** – окутулган тилдердин ортосундагы өнүктүрүү. **Окиоштуктарды жана айырмачылыктарды колдонуп, тилдерди бирге үйрөнүү.** **Проекттик иштөө ыкмасы** – тил үйрөнүүнү практикалык иштер жана долбоорлор аркылуу бекемдөө. **Маданий-контексттик ыкма** – тилди үйрөнүүдө ошол тил менен байланышкан маданиятты, каада-салттарды эске алуу. Изилдөөдө ошондой эле тил үйрөтүүдө педагогдор үчүн билим берүү программаларын түзүү, окутуу ресурстарын тандоо, баалоо инструменттерин колдонуу сыяктуу аспектилер талдоого алынган. Педагогдордун көп тилдүү компетенциясы — бул бүгүнкү күндө билим берүүнүн сапатын жогорулатуунун негизги факторлорунун бири болуп саналат. Бул методика педагогдорго көп тилдүү сабактарда эффективдүү иш алып барууга, ар түрдүү тилдерде билим берүү материалдарын туура колдонууга, студенттерде тил үйрөнүүгө кызыгуу жараткан окуу чөйрөсүн түзүүгө шарт түзөт.

Ачкыч сөздөр: билингвизм, полилингвизм, тил компетенциясы, тил үйрөнүү мотивациясы.

Аннотация: В современной системе образования многоязычие (полилингвизм), двуязычие (билингвизм) приобретают особую значимость. В таких многонациональных и мультикультурных странах, как Кыргызстан, данный вопрос особенно актуален. Настоящее исследование посвящено всестороннему и глубокому анализу методики обучения педагогов многоязычию. В научной работе рассматриваются основные понятия полилингвизма и билингвизма, их различия и применение в образовательном процессе. Особое внимание уделяется методам подготовки учителей к работе в условиях многоязычного обучения. К основным методам относятся: **Метод иммерсии (полного погружения)** – обучение языку через полную интеграцию в естественную языковую среду, образовательный процесс. **Коммуникативный метод** – развитие навыков живого общения, понимания и ответной речи, используя язык как средство общения. **Сравнительно-лингвистический метод** – изучение языков с учётом их сходств и различий. **Проектный метод** – закрепление языковых навыков через выполнение практических заданий и проектов. **Культурно-контекстный метод** – изучение языка с опорой на соответствующую культуру, традиции и обычаи. В исследовании также анализируются такие аспекты, как разработка образовательных программ для педагогов, подбор учебных ресурсов, применение инструментов оценки. Многоязычная компетентность педагогов является одним из ключевых факторов повышения качества

образования. Предложенная методика способствует эффективному проведению уроков в многоязычной среде, правильному использованию учебных материалов на разных языках, а также созданию мотивационной образовательной среды, способствующей изучению языков учащимися.

Ключевые слова: Билингвизм, полилингвизм, языковая компетенция, мотивация к изучению языка.

Annotation: *Nowaday's educational system, multilingualism (polylinguism), bilingualism have become increasingly important. In multiethnic and multicultural countries like Kyrgyzstan, this issue is especially relevant. This study provides a comprehensive and in-depth analysis of the methodology for teaching multilingualism to educators. The research explores the key concepts of polylingualism and bilingualism, their differences, and their application in the educational context. Particular attention is given to the methods used to prepare teachers for work in a multilingual learning environment. The main methods include: **Immersion method** – teaching languages through full integration into a natural language environment and the educational process. **Communicative approach** – developing real communication skills, understanding, and interaction by using language as a means of communication. **Comparative linguistic method** – learning languages by identifying and utilizing similarities and differences between them. **Project-based learning method** – strengthening language skills through hands-on tasks and collaborative projects. **Cultural-contextual method** – studying language in connection with the related culture, traditions, and customs. The study also analyzes aspects such as curriculum development for educators, selection of teaching resources, and use of assessment tools. Teachers' multilingual competence is one of the key factors in improving the quality of education. The presented methodology supports effective teaching in multilingual classrooms, appropriate use of multilingual educational materials, and the creation of a motivating learning environment that fosters students' interest in language learning.*

Keywords: *Bilingualism, polylingualism, language competence, language learning motivation.*

Киришүү

Көп тилдүүлүк деген эмне? Билингвизм, полилингвизм тушунүктөрү. Билингвизм бул-бир адамдын эки тилди дээрлик билүүсү жана активдүү колдонуу жөндөмү. (bi- эки, lingua-тил) латын тилинен которгондо.

1. Табыйгый билингвизм-бала эки тилди бала каезинен үйрөнөт.
2. Жасалма же окуудан үйрөнгөн билингвизм-экинчи тилди чоңойуп калган соң мектепте же окуу жайда үйрөнөт.
3. Коомдук билингвизм-коомдо эки тил расмий же активдүү колдонулат. Мисалы :Кыргызстанда кыргыз жана орус тилдери.
4. Индивидуалдык билингвизм-кишинин жеке билиминин өзгөчөлүгү.

Негизги артыкчылыктары:

- Тил үйрөнүүгө болгон жөндөмдөрдүн жогорулашы.
- Логикалык, креативдүү ой жүгүртүүнүн жогорулашы.
- Маданиятты, аралык түшүнүү жакшырат.
- Эки тилдеги билим булактарын, колдонууга мүмкүнчүлүк түзүлөт.

Билим берүүдөгү мааниси :Колледждерде методиканы эки тилде окутса кыргызча жана орусча, мүмкүнчүлүк болсо англисче.

Эффективдүү методикасы :CLILди колдонуу.

CLIL (Content and Language Integrated Learning) — бул **мазмун жана тил интеграцияланган окутуу** дегенди билдирет. Башкача айтканда, CLIL — бул предметти (мисалы тарых, биология, математика ж.б.) чет тилде (көбүнчө англис тилинде) окутуунун усулу. CLIL деген эмне?. CLIL — бул бир эле учурда: **жаңы тилди үйрөнүү**, жана **жаңы теманы үйрөнүү**. Тил жана предмет бирге окутулат. Бул ыкма Европа өлкөлөрүндө жана дүйнөнүн башка көптөгөн мамлекеттеринде кеңири колдонулат.

CLILдин максаты:

- Тилди колдонуу аркылуу үйрөнүү (language **through** learning).
 - Предметтин мазмунун чет тилде түшүнүү.
 - Тилди реалдуу кырдаалдарда колдонуу аркылуу үйрөнүү.
- CLIL 4 негизги компоненти:
CLIL усулунун негизин «4 C» (4Cs) түзөт:

Компонент	Түшүндүрмө
Content (Мазмун)	Предметтин өзүнө тиешелүү билим (мисалы, географиядагы климат өзгөрүүлөрү).
Communication (Байланыш)	Жаны тилди колдонуп сүйлөө, жазуу, угуу, окуу.
Cognition (Ой жүгүртүү)	Талдап түшүнүү, себеп-салдарды аныктоо, логикалык ойлоо.
Culture (Маданият)	Башка өлкөлөрдүн маданиятын түшүнүү жана салыштыруу.

CLILдин артыкчылыктары:

- Студенттер тилди табигый жол менен үйрөнүшөт.
 - Тил чөйрөсүнө тереңирээк аралашуу болот.
 - Эки багыттуу пайда: тил + предмет .
- CLILде колдонулуучу усулдар:
- Визуалдык материалдар (карта, диаграмма, видео).
 - Жуптук жана топтук иштер.
 - Проекттер, изилдөөлөр.

-Көп тилдүү терминология менен иштөө. Окуу куралдарын жөнөкөй тилде берүү.

Полилингвизм деген эмне? Полилингвизм (кээде "полиглоти́зм" деп да аталат)
— бул бир адамдын **бир нече тилде сүйлөй билүү жөндөмү**. Бул сөз грек тилинен алынган: “poly” — көп, “lingua” — тил. Полилингвизм — бир адамдын **экиден ашуун тилди** үйрөнүп, түшүнүп, күнүмдүк жашоодо, иште же окууда колдоно билүүсү. Мындай адамдарды **полиглот** деп аташат.

Полилингвизмдин түрлөрү:

1. Билинген полилингвизм (conscious polylingualism).

→ Адам тилдерди атайын үйрөнүп, окуп өздөштүрөт.

2. Жаратылыштан полилингвизм (natural polylingualism).

→ Адам бир эле учурда көп тилдүү чөйрөдө чоңойгондо автоматтык түрдө өздөштүрөт.

Мисалы: үйдө бир тил, көчөдө башка тил, мектепте үчүнчү тил.

Полилингвизмдин деңгээлдери:

Полиглот болгондордун тил билиши ар кандай деңгээлде болушу мүмкүн:

Деңгээл	Түшүндүрмө
Ангемелешүү деңгээли	Тилди сүйлөшүүгө жеткиликтүү колдонуу.
Академиялык деңгээл	Тилди сабак берүүдө, изилдөөдө колдонуу.
Жазма жана оозеки тег деңгээл	Тилди жазууда жана сүйлөбөдө бирдей жакшы билүү.
Түшүнүү деңгээли	Сүйлөй албаса да, угуп түшүнө алуу.

Полилингвизмдин пайдасы:

Артыкчылык	Түшүндүрмө
Акыл-эсти өнүктүрөт	Көп тил үйрөнгөн адамдын эс тутуму, көңүл топтоо жана ой жүгүртүү жөндөмү күчөйт.
Коммуникация кеңейтилет	Ар түрдүү маданияттагы адамдар менен сүйлөшө алат.
Ишке орношууда артыкчылык	Көп тил билген адистерге суроо-талап көп.
Саякаттоодо жеңилдик	Башка өлкөлөрдө тил тоскоолдугу болбойт.
Маданиятты терең түшүнүү	Ар бир тил — өзүнчө дүйнө таануу.

Кыйынчылыктары:

- Ар бир тилде жеткиликтүү деңгээлде болуу кыйын.
- Тилдерди аралаштырып жиберүү мүмкүн.
- Тилдерди унутуп калуу коркунучу (узак колдонбосо).

Кыргызстанда полилингвизм

Кыргызстан — көп тилдүү өлкө. Полилингвизм күнүмдүк жашоодо кеңири тараган: Кыргызча — мамлекеттик тил. Орусча — расмий тил. Англисче — билим жана IT тармагында. Өзбек, уйгур, дунган ж.б. тилдер — айрым аймактарда. Мектептерде **үч тилдүү билим берүү** саясаты (кыргызча, орусча, англисче) — полилингвизмди өнүктүрүүгө багытталган.

2. Коммуникативдик ыкма — бул окуучулардын тилди жандуу жана натуралдуу шартта колдонууга үйрөтүүгө багытталган окутуу методикасы. Бул ыкма тил үйрөтүүдө негизги максат катары **баарлашуу жөндөмүн** өнүктүрүүнү көздөйт. Башкача айтканда, грамматиканы же сөздөрдү жаттап үйрөнүүдөн мурда, тилди күнүмдүк турмушта кантип туура колдонуу керектигине көңүл бурулат.

Коммуникативдик ыкманын негизги өзгөчөлүктөрү: Баарлашуу — негизги максат: Тил жөн гана эрежелердин жыйындысы эмес, ал адамдарды байланыштыруучу курал. Бул ыкмада окуучу тилди реалдуу турмуштук кырдаалдарда колдонууга үйрөнөт (мисалы, базардан нерсе сатып алуу, жол сурап кайрылуу ж.б.).

Окуучунун активдүү катышуусу: Сабак учурунда окуучулар диалог түзөт, роль ойнойт, пикир алышат, оюн билдирет. Ошентип алар пассивдүү угучу эмес, **активдүү сүйлөөчүгө** айланышат.

Контекстке көңүл буруу: Сөздөр жана грамматикалык структуралар реалдуу кырдаалдын ичинде берилет. Мисалы: “Мен дүкөнгө барам” деген сүйлөмдү үйрөнүүдө дүкөнгө тиешелүү сөздөр, сүрөттөр, видео колдонулушу мүмкүн.

Каталык – үйрөнүүнүн бир бөлүгү: Коммуникативдик ыкмада тил үйрөнүүдө каталарга катаал мамиле жасалбайт. Тескерисинче, ал окуучунун өнүгүүсүнүн бир бөлүгү катары кабыл алынат.

Коммуникативдик ыкмада колдонулуучу методдор:

- Диалогдор жана роль оюндары.
 - Чечим кабыл алуу боюнча тапшырмалар (мисалы: “Кайсы эс алуу багытын тандайсыңар?”)
 - Топтук талкуулар.
 - Сүрөт же видео негизинде баяндама түзүү.
 - Кат жазуу, билдирүү жазуу (жандуу же интернет аркылуу).
- Максаттар:-
- Сүйлөө жана угуу жөндөмүн жакшыртуу.
 - Туура эмес сүйлөсө да, оюн жеткирүүгө үйрөтүү.
 - Өздүк оюн билдирүү, талаш-тартышка катышуу.

Интерлингвистикалык ыкма жана анын колдонулушу

Интерлингвистикалык ыкма — бул тил үйрөтүүдө колдонулуучу метод, анда үйрөнүүчү жаңы тилди өзүнүн эне тили менен салыштыруу аркылуу үйрөнөт. Бул ыкма **салыштырма тил билими (сравнительное языкознание)** жана **лингвистикалык интерференция** принциптерине негизделет.

Интерлингвистикалык ыкманын өзгөчөлүктөрү: Салыштырма негизде үйрөтүү: Жаңы тилдин грамматикасы, фонетикасы жана лексикасы үйрөнүүчүнүн эне тили менен салыштырылып берилет.

Окшош жана айырмачылыктарды аныктоо: Эки тилдеги окшош элементтер (лексика, структура) оңой үйрөнүлөт. Айырмачылыктарга өзгөчө көңүл бурулуп, мүмкүн болгон катачылыктардын алдын алуу аракеттери көрүлөт.

Лингвистикалык интерференцияны эсепке алуу:

Эне тилдин жаңы тилге тийгизген таасири талданып, үйрөнүүчү ката кетируучү учурлар эске алынат.

Колдонулушу:

Интерлингвистикалык ыкма көбүнчө төмөнкү шарттарда колдонулат:

-Эки тилдүү мугалим кыргыз тилдүү окуучуга орус тилин үйрөтүп жатса.

-Эне тили менен үйрөнүлө турган тилдин ортосунда окшоштук көп болсо.

-Студенттин тилдик анализ жүргүзүүгө жөндөмү жакшы өнүккөн болсо.

-Университеттерде, лингвистикалык багыттагы курстарда, атайын тилдик салыштыруу курстарында.

Мисалы:

Эгер кыргыз тилдүү студент орус тилин үйрөнүп жатса:

Кыргызча: Мен мектепке барам. Орусча: Я иду в школу.

Бул жерде сөздөрдүн жайгашуу тартиби окшош, бирок **орус тилинде "в школу" формасында септелет**, ал эми кыргыз тилинде "мектепке". Демек, бул жерде тилдердин **синтаксистик окшоштугу** бар, бирок **морфологиялык айырмачылык** бар. Интерлингвистикалык ыкма ушуну түшүндүрүп берет.

Артыкчылыктары:

-Тилди логикалык түшүнүүгө жардам берет.

-Эне тил менен салыштырып, оңой кабыл алууга шарт түзөт.

-Каталарды алдын ала божомолдоп, түшүндүрүү мүмкүнчүлүгү бар.

Кемчиликтери:

Ар бир тил үйрөнүүчүнүн аналитикалык жөндөмү жетиштүү болбошу мүмкүн.

Тилдик интуициядан алыстатып коюшу мүмкүн. Эне тилдин таасирин көбүрөөк кылып коюшу мүмкүн.

Интерлингвистикалык ыкма жана полилингвизмдин байланышы:

Интерлингвистикалык ыкма менен полилингвизмдин ортосунда түздөн-түз байланыш бар. Бул байланыш төмөнкүдөй аспектилерде байкалат:

1. Тилдерди салыштырып үйрөнүү — көп тил билүүгө жол ачат.

Интерлингвистикалык ыкма тилдерди салыштыруу аркылуу үйрөтөт. Бул ыкма тилдер ортосундагы окшоштуктарды жана айырмачылыктарды таанып-билүүгө жардам берет, ал эми бул процессти өздөштүргөн адам башка тилдерди да оңой үйрөнө алат. Мисалы: Кыргызча, казакча, өзбекче тилдерде сүйлөгөн адам түрк тилин үйрөнүүдө бул тилдерди салыштыруу аркылуу тез түшүнө алат.

2. Тилдердин ортосунда көпүрө түзөт. Полилингвизмди өнүктүрүүдө интерлингвистикалык ыкма тилдердин ортосунда логикалык байланыш түзүп, үйрөнүүчүнүн көп тилдүү дүйнө таанымын калыптандырууга жардам берет.

3. Интерференцияны башкаруу. Полилингвист болгон адам көп тилдерди сүйлөйт, бирок бул тилдер бирин-бири таасирлештириши мүмкүн (интерференция). Интерлингвистикалык ыкма дал ушул интерференцияны аңдап, аны башкарууга жардам берет. Бул полилингвизмдин сапаттуу болушуна шарт түзөт.

4. **Метакогнитивдик жөндөмдөрдү өнүктүрөт.** Интерлингвистикалык ыкма аркылуу тил үйрөнгөн адам тилдик структураларды терең түшүнөт, бул болсо тил үйрөнүү стратегияларын өзү тандап, башка тилдерди өз алдынча үйрөнүүгө өбөлгө болот. Бул — полилингвизмдин негизги белгиси.

Негизги бөлүм: Педагогторго көп тилдүүлүктү үйрөтүүнүн методикасы

1. Көп тилдүүлүк: түшүнүгү жана анын билим берүүдө мааниси

Көп тилдүүлүк – бул адамдын эки же андан көп тилди үйрөнүп, күнүмдүк жашоодо, социалдык жана билим берүү чөйрөсүндө натыйжалуу пайдалана билүү жөндөмү. XXI кылымда билим берүү системасында көп тилдүүлүк – глобализациянын, миграциянын, маданияттар аралык байланыштын негизги фактору катары каралууда. Кыргызстандын билим берүү системасы да көп тилдүүлүккө багыт алууда: кыргыз тили – мамлекеттик тил, орус тили – расмий тил, англис тили – эл аралык байланыштын тили катары окутулат.

Педагог үчүн көп тилдүүлүк эмнени билдирет? Бул – тилдерди үйрөтүүдөн тышкары, маданияттар ортосунда көпүрө болуу, тил аралык түшүнүшүүнү калыптандыруу жана көп тилдүү чөйрөдө балдардын өнүгүүсүнө шарт түзүү дегенди түшүндүрөт.

2. Көп тилдүүлүктү үйрөтүүнүн теориялык негиздери

Көп тилдүүлүккө үйрөтүүнүн методикасы бир нече илимий багыттарга негизделет:

Психоллингвистика: Баланын тилди кабылдоосу, тил үйрөнүүдөгү курактык өзгөчөлүктөрү эске алынат.

Дидактика: Окутуунун максаты, мазмуну, усулдары жана каражаттары так аныкталат.

Маданияттар аралык компетенттүүлүк теориясы: Тилди маданият менен бирге үйрөтүү зарылдыгын баса белгилейт.

Когнитивдик лингвистика: Тилди түшүнүүдө жана эстеп калууда акыл-эс процесстеринин ролун изилдейт.

Акыркы жылдары эл аралык коомчулук билим берүү тилдерин тандоодо көбүрөөк ийкемдүүлүктү камсыздаган ыкмаларды илгерилетүүнүн зарылдыгына келген. Бул адамдардын жашоонун бардык тармактарында мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтет. Бүгүнкү күндө Кыргызстанда Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигине караштуу Социалдык интеграция борбору тарабынан көп тилдүү билим берүү боюнча долбоор ишке ашырылып жатат. Анын алкагында бир катар жылдар бою борбор калаадагы пилоттук мектептерде көп тилдүү билим берүү модели апробациядан өтүп жатат [1]. Экинчи жана үчүнчү тилди окутуу тили катары киргизүү – татаал милдет. Бирок ушундай принцип менен түзүлгөн көп тилдүү билим берүү модели көңүл бурууга арзыйт, анткени тилди окутуунун каражаты катары колдонуу менен тилди предмет катары үйрөнүүнүн максаттары жана натыйжалары ар башка. Чет тилдерин үйрөнүү ар дайым билингвалдуу инсанды калыптандырууга өбөлгө боло бербейт [2. 142-бет].

Көп тилдүүлүктү окутууда педагогдор үчүн атайын иштелип чыккан методикалар заманбап билим берүү системасында маанилүү орунду ээлейт. Бул багытта эффективдүү ыкмаларды колдонуу, педагогдордун тил үйрөтүүдө компетенттүүлүгүн арттырууга өбөлгө түзөт. Төмөндө көп тилдүүлүктү үйрөтүүнүн негизги методикалык ыкмаларына токтолобуз.

1. **Коммуникативдик метод** —бул тилди практикалык пайдаланууга багытталган ыкма. Педагогдор окуучулар менен жигердүү сүйлөшүү, пикир алмашуу, күнүмдүк кырдаалдарды моделдөө аркылуу тилди үйрөтөт. Бул метод тилдик тоскоолдуктарды жеңүүгө жардам берет.

2. **Интерактивдүү ыкмалар** (ролдук оюндар, дебаттар, топтук иштер) көп тил үйрөнүүдө окуучунун активдүүлүгүн жогорулатат. Педагогдор бул ыкмалар аркылуу окуучуларды эркин сүйлөөгө, тилдик чөйрөдө жүрүүгө көндүрүшөт.

3. **Маданият аралык компетенцияны өнүктүрүү.**

Көп тилдүүлүк —бул жөн гана тил билүү эмес, ар кайсы улуттардын маданиятын түшүнүү болуп саналат. Ошондуктан, педагогдор маданий өзгөчөлүктөрдү да үйрөтүүгө

көңүл бурушу керек. Бул тилди түшүнүүнү жеңилдетип, толеранттуулукту калыптандырат.

4. *Инновациялык технологияларды колдонуу-Санариптик технологиялар (аудио-видео материалдар, онлайн платформалар, мобилдик тиркемелер) тил үйрөтүүнү кызыктуу жана жеткиликтүү кылат. Педагогдор бул ресурстарды колдонуу менен окуучулардын тилге болгон кызыгуусун арттыра алышат.*

5. *Индивидуалдуу окутуу стратегиясы-Студенттердин деңгээлине жана өзгөчөлүгүнө жараша окутууну пландаштыруу ,көп тил үйрөтүүдөгү маанилүү фактор. Педагогдор жеке пландарды түзүү менен ар бир окуучунун тил үйрөнүүдөгү муктаждыгына көңүл бура алышат.*

«Заманбап адис маданият аралык илимий байланыштарды түзүүгө, эл аралык конференцияларга катышууга, илимдин белгилүү бир тармагындагы чет өлкөлүк тажрыйбаны үйрөнүүгө, ишкердик жана өнөктөштүк байланыштарды түзүүгө даяр болушу керек» [3,].

Негизинен студент өз жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүдө ,методдорду өздөштүрүүдө үй бүлөлүк шарты ,тарбиясы ички потенциалы да маанилүү.Күчтүү педагог студент тарбиялап гана чектелбестен,өз үй- бүлөсүнө да таасирин тийгизет.

Үй-бүлө – коомду тарбиялоонун башатын түзгөн эң байыркы социалдык институттардын бири. Үй-бүлөдө айлана-чөйрөнүн социалдык мүнөзү чагылдырылат жана инсандын атуулдук сапаттарынын калыптанышы ишке ашат.

Үй-бүлө социологдордун, демографтардын, этнографтардын, философтордун, психологдордун жана педагогдордун изилдөө объектиси болуп келет. Үй-бүлө жана үй-бүлөлүк саясат жөнүндөгү мамлекеттик иш-кагаздарда үй-бүлөнүн жана үй-бүлөлүк социумдун маанилүүлүгү, коомдун социалдык саясатынын эң негизги тармагы деп баса белгиленген. Мындан улам, мамлекеттин социалдык саясаты башка коомдук институттар жана түзүмдөргө караганда инсандын жана үй- бүлөнүн алгачкылуулук принцибинин негизинде ишке ашырылат [4]. Г.С.Токоева белгилеп кеткендей “бүгүнкү күндөгү үй бүлө жана үй-бүлө курууга катышкан жактардын маселеси ар тараптуу талдоону талап кылууда. Ошондой эле коом тарабынан да үй бүлөнү куруучулардын укук-милдеттерин таанып билүүсү боюнча атайын агартуучулук иштерди пландаштыруу маселеси турат. Мындан сырткары мамлекеттин социалдык саясатынын бир багыты катары үй-бүлө саясатын жүргүзүүдө атайын иш чара лардын жеткиликтүү болушу шарт” [5,3]

Жыйынтыктоо

Бул илимий изилдөөдө полилингвизм (көп тилдүүлүк) жана билингвизм (эки тилдүүлүк) түшүнүктөрүнүн билим берүү системасындагы теориялык негиздери жана практикалык колдонулушу кеңири талдоого алынды. Көп тилдүүлүк жөн гана тилдерди үйрөтүү эмес, бул маданияттар аралык коммуникацияны өнүктүрүүнүн, дүйнөлүк билим мейкиндигине интеграциялануунун жана окуучунун инсан катары калыптанышына түрткү берген маанилүү фактор катары каралды.Кыргызстан сыяктуу көп улуттуу өлкө үчүн бул тема өзгөчө мааниге ээ. Бул контекстте билим берүү мекемелеринде тилдерди параллелдүү үйрөтүү, улут аралык ынтымакты чындоо, маданий ар түрдүүлүктү урматтоо жана эл аралык билим ресурстарын жеткиликтүү пайдалануу мүмкүнчүлүгү жогорулайт. Изилдөөнүн жүрүшүндө көп тилдүүлүк чөйрөсүндө окутууда колдонулуучу негизги методдор – иммерсия, коммуникативдик ыкма, салыштырма лингвистика, проекттик иштөө жана маданий-контексттик ыкма – ар биринин өз алдынча маңызын жана бири-бири менен байланышкан аспектилерин ачып берүү максат кылынды. Бул методдор тил үйрөнүүнү окуучунун күнүмдүк турмушу жана жаратмандык ишмердүүлүгү менен тыгыз байланыштырууга, тил үйрөтүүнү окуучуга кызыктуу жана натыйжалуу кылууга өбөлгө түзөт.Ошондой эле педагогдордун көп тилдүү билим берүүгө даярдыгын жогорулатуу максатында билим берүү программаларын түзүү, окуу-методикалык материалдарды тандоо, баалоо жана мониторинг жүргүзүү сыяктуу маанилүү маселелер да каралды. Бул аспектилер окутуунун сапатын камсыздоонун негизги бөлүгү катары бааланды. «Тил – бул бир эле учурда аракет жана нерсе», – деп жазган М.М. Бахтин, – «себеби тил белгилери –

бул байланыш мейкиндигинин затка айланган, нерселешкен формасы болуп эсептелет» [6] Негизинен тилди үйрөнүүдө башталгыч мектеп да манилүү . Алар узак мөөнөттүү окутуу жана инсанды калыптандыруу баскычында калыптанат, ошондуктан башталгыч мектеп аларды калыптандыруунун алгачкы баскычы гана [7]

Корутунду

Көп тилдүүлүк – бул ХХI кылымдын билим берүү системасынын ажырагыс бөлүгү. Ал дүйнөлүк интеграция, глобализация жана маданияттар аралык байланыштын күчөшү менен байланыштуу. Полилингвизм жана билингвизм балдардын тил жөндөмдөрүн гана өнүктүрбөстөн, алардын логикалык ой жүгүртүүсүн, дүйнө таанымын жана маданий аң-сезимин кеңейтет. Бул процессте педагогдор негизги роль ойношот. Мугалимдин көп тилдүү компетенциясы – тилдерди терең билип гана койбостон, аларды окутууда ылайыктуу ыкмаларды тандап, окуучунун жеке өзгөчөлүктөрүнө жана билим деңгээлине жараша эффективдүү колдоно билүү жөндөмү. Бул компетенцияны калыптандыруу үзгүлтүксүз кесиптик өнүгүүнү, заманбап педагогикалык технологияларды өздөштүрүүнү жана тил менен байланышкан маданий компоненттерди эске алууну талап кылат. Дал ушул себептен, көп тилдүүлүккө багытталган билим берүү педагогдордон жогорку деңгээлдеги даярдыкты, тил окутуу ыкмаларын терең өздөштүрүүнү жана креативдүү мамилени талап кылат. Бир тилди үйрөнүү үчүн анын таарыхына кайрылуу да талап кылынат. Орус совет түркологиясынын ХХ кылымда жарык көргөн грамматикаларында этиш сөз түркүмү, анын ичинде этиштин чактары алда канча кенен жана терең чагылдырылып жазылган. Буга Н. К. Дмитриев, Н. П. Дыренкова, Л. Н. Харитонов, Н.А. Баскаков, А.Н. Кононов ж.б. окумуштуулардын ар кайсы түрк тилдери боюнча жазган грамматикалары мисал боло алат. Эгер мугалим бул талаптарга жооп берсе, анда ал көп тилдүү билим берүү чөйрөсүндө ийгиликтүү иш алып барып, окуучулар үчүн тил үйрөнүүнү табигый, кызыктуу жана натыйжалуу процеске айлантат.

Жыйынтыктап айтканда, көп тилдүүлүк – бул билим берүүдө сапатты арттыруунун, окутууну гуманизациялоонун жана окуучуну глобалдык жаран катары тарбиялоонун негизги аспектиси. Бул жаатта жүргүзүлгөн илимий жана практикалык иштер педагогдор үчүн маанилүү жетекчилик куралы болуп саналат.

Колдонулган адабияттар:

1. Дербишева, З. К. «Билингвальное и полилингвальное образование в контексте языковой ситуации в кыргызстане» / Языковая политика в образовании: запросы общества и перспективы многоязычного образования на юге Кыргызстана. Исследование Центра социальной интеграции при МОН КР. URL: http://soros.kg/wpcontent/uploads/2012/02/policy_brief_center_social_integration.pdf (дата обращения 08 января 2016).
2. Дербишева, З. К. «Билингвальное и полилингвальное образование в контексте языковой ситуации в кыргызстане» // Кудрявцева Е.Л. Естественный билингвизм как образовательный и научный потенциал // Межкультурная коммуникация и русский язык: сб. научных трудов. Карлсруэ: Дуальный университет Баден-Вюртемберг, Общество Икарус, 2010. С. 142—146.
3. Асаналиева, Ч. Н., Карабалаева, Г. Т. «Педагогикалык практиканы уюштуруунун мазмуну жана технологиялары» / кыргыз билим берүү академиясынын кабарлары №2 (57) 2022
4. Тагаев, М.Дж, Билингвизм в аспекте межкультурной коммуникации. Кыргызско-Российский Славянский университет имени Б.Н. Ельцина. 2013-ж.(127-131-бб) Выпуск 3 ISBN 9967-21533X
5. Токоева, Г. С. Үй-бүлө: социалдык-философиялык талдоо / Г. С. Токоева // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2018. – № 1. – С. 158-160. – EDN UQLVGA.
6. Турдубаева, Б.М. Башталгыч класстар мугалимдеринин компетенттүүлүккө багытталган окутууну уюштуруу маселелери . ЖАМУнун Жарчысы 2023-2 (S) (284-290 бб)
7. Женалиева, З. А. Өткөн чак формаларынын түркологиядагы көрүнүшү .ЖАМУнун Жарчысы 2023-2 (S) (172- 177бб)